

KÖNYVISMERTETÉS: A FALKUTATÁS ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA A MŰEMLÉKVÉDELEMBEN

NAGY SZABOLCS BALÁZS¹

Magyar Régészet 10. évf. (2021), 1. szám, pp. 55–58.

2020 február végén rendezte meg a Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete azt a szakmai konferenciát, amelynek előadásai a címben szereplő kötetben jelentek meg bővített, szerkesztett formában. Az Egyesület munkáját dicséri, hogy a tanulmánykötet közreadása a legkevésbé sem késlekedett, sőt: már a konferencia napján kézbe vehette valamennyi érdeklődő a kiadványt, melyben az elhangzott bemutatók egytől egyig helyet kaptak. A művet, amelyhez a szakma legavatottabb, tapasztalt kutatói közül tízen járultak hozzá a falkutatás egy-egy általános kérdését feldolgozó írásukkal, nyugodtan nevezhetnénk hiánypótlónak – ha a jelző nem volna a recenziók már szinte jelentését vesztett közhelye. Mégis, ez esetben nem túlzás az állítás, s hogy miért nem, azt az alábbiakban igyekszem bemutatni olyan régész-ként, aki ugyan a kötet több szerzőjének helyszíni munkájába bepillantott már, de tényleges falkutatást soha nem irányított.

Mint minden tanulmánykötet, amely egy-egy konferencia előadásaira épít, jelen kiadvány is a szakmai párbeszédet szolgálja azáltal, hogy a szóbeli beszámolók bővebb, letisztult változatát teszi közzé, így az eredmények és meglátások felhasználhatók és továbbgondolhatóak lesznek tágabb körben is. Itt azonban ennél többről van szó: a tanulmányok mondanivalója, „üzenete” túlmutat a történeti (műemlék)épületek speciális terepi vizsgálatát jelenleg hivatásszerűen végző szakemberek – elsősorban művészettörténészek, régészek, építészettörténészek – körén. A kötet ugyanis rendkívül tudatos felépítést követ, ahol az egyes cikkek szinte egymásra épülő fejezetekként szerveződnek. A kilenc közül egyetlen írás sem csupán aktuális kutatási beszámoló, hanem olyan általánosabb témák kibontása, melyek együttesen segítenek megérteni a falkutatás jelenlegi helyzetét, szerepét, módszertani jellemzőit és lehetőségeit a műemlékes gyakorlatban. Jól látszik tehát, hogy a kötet nem csupán belső használatra készült, a célközönség nem korlátozódik a Kárpát-medencei szakmagyakorlók meglehetősen szűk körére. Ennek megfelelően különösen is előremutató, hogy a mű mindenféle akadály nélkül teljes egészében letölthető [az egyesületi honlapról](#), és az is fontos, hogy a kötet végén rendkívül tömör angol nyelvű kivonat olvasható.

1. kép. Bardoly István & Haris Andrea (szerk.),
A falkutatás elmélete és gyakorlata a műemlékvédelemben.
Budapest: Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete,
2020.

ISBN 978-615-81520-0-6, 256 pp.

¹ ELTE BTK Régészettudományi Intézet. E-mail: n.szabolcsbalazs@gmail.com

Szakmai körökben közismert, hogy az elmúlt években az intézményrendszer leépítésével a műemlékvédelem magyarországi helyzete súlyosan sérült; több vonatkozásban visszaszorult vagy ellehetetlenült a történeti épületek védelme és tudományos kutatása érdekében végzett munka. Szerencsére a kötet ennek ellenére a legkevésbé sem egy múltba révedő, a műemlékes szakma érdemeit vagy saját jelentőségét öncélúan hangoztató emlékirat, hanem éppen ellenkezőleg: a jövőbe tekintő, értékmentő célú vállalkozás. Ahogy az előszó meg is fogalmazza: „...*napjainkra a szakmai tapasztalat megszerzésének intézményes kerete megszűnt. A komplex, történeti megközelítésű falkutatás szemléletének továbbörökítését Egyesületünk legfontosabb feladatának tekinti, ezért kíséreltük meg jelen kiadványban összefoglalni annak elméletét és gyakorlatát.*” A kiadvány ezek szellemében valóban fontos szerepet játszhat a jövőben munkába lépő új műemlékes generációk gyakorlati képzésében és szemléletformálásában. Az első olyan hosszabb terjedelmű kötetről van szó ugyanis, mely célzottan a műemlékek felmenő falainak vizsgálata általános kérdéseit tárgyalja a hazai jogszabályi és történeti közegben, kitérve úgy a fizikai beavatkozással (vakolatleveréssel, festés- vagy meszelésrétegek eltávolításával) járó, mint a „roncsolásmentes” kutatási lehetőségekre.

Ahogy a mű címe és előszava egyaránt jelzi, az elméleti és a gyakorlati vonatkozásokra egyformán hangsúly került, az egyes tanulmányok esetében természetesen más-más arányban. Lővei Pál írása a falkutatás viszonylag szerény múltra visszatekintő, mégis mozgalmas kutatástörténetét foglalja össze a kötet kezdő tanulmányában. A módszer születését és finomodását nemcsak kifejezetten tanulságos és inspiráló olvasni, de a folyamat ismerete egyben nélkülözhetetlen a jelen helyzet megértéséhez és a jövő formálásához. Szintén elsősorban a szemléletformálás szempontjából fontos Koppány András tanulmánya, mely a régészeti ásatás és a falkutatás egymást kiegészítő kapcsolatáról szólva a jelenleg érvényes jogi szabályozás visszaságaira is felhívja a figyelmet. A kérdéskör jelentősége vitathatatlan: régészként rendszeresen tapasztalhatjuk, hogy nem csak a szabályozás hiányosságai (s abból fakadóan az anyagi vonatkozások rendezetlensége), de felfogásbeli berögzülések is oda vezethetnek, hogy a feltárt maradványok eredeti összefüggéseit hordozó felmenő falazatok forrásértéke kiaknázatlan marad. G. Lászy Judit a falkutatások mindennapi gyakorlatára reflektálva a lényegében kényszerhelyzetben rejlő nagy lehetőségeket, a kivitelezés közben végzett kutatói megfigyelések jelentőségét tárgyalja. Noha tudományos és műemlékvédelmi szempontból nyilván szerencsésebb lenne a feltétlenül szükséges fizikai beavatkozások teljes felületét megelőző kutatás keretében vizsgálni, ez azonban a mindennapi gyakorlatban aligha elképzelhető. Ennek ellenére a kivitelezési-helyreállítási munkálatok szoros nyomon követése még így is rengeteg adattal és új felismeréssel jár. A tanulmány magukért beszélő példákat sorakoztat fel, így szemléltetve, milyen hasznokkal járhatnak az így tett megfigyelések úgy a kivitelezők és az épület későbbi használói/látogatói számára, mint a történettudomány és maga a műemlék szempontjából.

A fentiekhez hasonlóan Mentényi Klára dolgozata is leginkább általános tanulságokkal szolgál Kőszeg városának az elmúlt hét évtizedben szinte folyamatos (bár korszakonként eltérő intenzitású) műemléki kutatásait első kézből bemutatva. Tanulmányának egyik legfontosabb üzenete a csapatmunka jelentőségének vissza-visszatérő, igencsak szemléletes hangsúlyozása. Azon túl, hogy a falkutató kényszerűen is rászorul a már többször emlegetett társszakmák (művészettörténészek, régészek, restaurátorok, építészek, levéltárosok stb.) segítségére, igazán jó eredményeket csak szoros együttműködéssel érhet el, melyhez a kivitelezők és tulajdonosok/fenntartók jóindulatát és belátását is meg kell nyernie. A dolgozat másik nagy tanulsága legalább ennyire lényeges, bár kifejezetten tudományos vonatkozású: a szerző meggyőzően vázolja fel, hogy kellő adatgazdagság mellett hogyan építhető fel városléptékű összkép a település mozai-kosan rendelkezésre álló építésztörténeti ismereteiből.

Földrajzi értelemben a legtágabb horizontot Ráczy Miklós tanulmánya rajzolja fel, aki rendkívül érdekes áttekintést nyújt a helyszíni épületkutatások aktuális európai helyzetéről és gyakorlatáról, elsősorban a szakirodalomra és az érvényben lévő szabályozásokra, iránymutatásokra támaszkodva. Amellett, hogy adott esetben megerősítő lehet olvasni a német, osztrák, svájci és cseh kollégák számunkra is ismerősen csengő küzdelmeiről, még fontosabb szembesülni azzal, hogy a módszertan a különböző országokban közel sem egységes. A hazaitól eltérő irányelvek és gyakorlati megvalósítás távlatot és mozgásteret adhat a hazai módszertanról való közös gondolkodás számára is.

Míg az eddig felsorolt tanulmányok inkább a falkutatás elmélete, alapelvei és a helyes látásmód kialakítása terén bírnak nagy jelentőséggel, Fülöp András dolgozata már átmenetet jelent a gyakorlati szempontok nagyobb hangsúlya felé. Írásában a falkutatás jogi hátterének elmúlt két évtizedben lezajlott változásait vázolja fel. Ezzel nem csak az ebben az időszakban keletkezett dokumentációk, iratok, falkutatási eredmények forráskritikai értelmezéséhez ad lényeges támpontokat, de az érvényben lévő jogi keretek adta mozgástér jellemzőit is bemutatja. Mindemellett a szabályozások bizonyos hiányosságaira és tisztázatlan pontjaira is felhívja a figyelmet, megjegyezve, hogy tökéletes, minden kérdést tisztázó jogi háttér elképzelhetetlen, így a nehézségek megoldásának záloga csakis a szereplők belátó együttműködése lehet. Feld István tanulmánya szintén érint elméleti, szemléletbeli kérdéseket, miközben a falkutatás eredményeinek dokumentálását érintő gyakorlati iránymutatással is szolgál. Előbbiek között említhető (újfent) a falkutatás és az ásatás szoros kapcsolatának kérdése, a műemlékek építészeti részleteinek történeti forrásként való felfogása vagy például a szondázó kutatások eredményeinek hitelességi problémája a teljes(ebb) felületű kutatásokkal összevetve. A szöveges, fényképes, illetve rajzi dokumentálás módszertanát ugyan – az adott terjedelmi korlátok között – nem átfogó jelleggel tekinti át, mégis fontos alapelveket és javaslatokat fogalmaz meg, melyek a változatos emléktanyag jelentős eltérései ellenére is általános érvénnyel bírhatnak.

A most pályakezdő műemlékes szakemberek és a jövő nemzedékek falkutatói talán Velladics Márta írását fogják a leggyakrabban fellapozni, mely a *közvetlen* gyakorlati hasznosítás célját egyik legjobban szolgáló dolgozat a kötetben. A tanulmány tételesen sorolja fel a műemléki és történeti épületek kutatásához alapvető képi, térképes és szöveges forrásokat őrző legfontosabb gyűjteményeket, azok részlegeit, állományainak jellemzőit és anyagaik kereshetőségét a világhálón és a valós térben. Hasonlóan átfogó szellemben fogant Bozóki Lajos és Haris Andrea nagyívű építészettörténeti áttekintése a 11–19. század közötti építési technika, építőanyagok és műformák változásáról, az alaprajzi, térformálási, homlokzatszíntételezési stb. eljárások, valamint az épületgépészeti megoldások korszakonkénti jellemzőiről. Közel ötven oldalával a kötet leghosszabb tanulmányáról van szó, de nyilvánvaló, hogy ez a terjedelem is csak a legfontosabb tendenciák felvázolására lehetett elegendő. A súlypontok és arányok precíz megtalálásával azonban – Velladics Márta dolgozatához hasonlóan – olyan írás született, mely a szakmával ismerkedők számára alapvető és igen hasznos kiindulópont lesz, mintegy a falkutatás nem létező tankönyvének kiemelt fejezeteként. Külön értékelendő, hogy az áttekintés felépítésének logikáját a falkutatás gyakorlati szempontjai határozták meg, ráadásul a dolgozat elején és végén közvetlen útmutatást olvashatunk a helyszíni kutatás bizonyos alapelveiről.

Összességében a tanulmánykötet fontos állomás nem csupán a műemlékes szakma belső párbeszéde, de a felgyűlt tudás és tapasztalat átadása, a jövő falkutatóinak képzése szempontjából is. A továbblépés talán két úton indulhat el. Az utóbb említett két dolgozat mintájára talán nem volna haszontalan egy falkutatási „kézikönyv” összeállítása, melyben a résztémákat a szerzők a fenti átfogó igénnyel tárgyalják, a mindennapi szakmagyakorlás kihívásaira reflektálva, az eltérő emléktípusok szerint részletesen megfogalmazva a megfelelő eljárásokat. A másik út nem a szakmai közönséget és utánpótlást, hanem a műemlékhelyreállítások további szereplőit helyezhetné előtérbe. A kiadvány már így is hatalmas munkát végzett abban a tekintetben, hogy a műemlékek tulajdonosai, kezelői, a beruházók és a kivitelezők ráláthassanak a falkutatások mibenlétére, jelentőségére és közvetlen vagy közvetett hasznára. A kötet számos tanulmánya hozta kiváló példák sorát arra, hogyan gazdagította a tudományos épületkutatás a helyreállítandó műemlék értékét, hogyan eredményezett jelentős anyagi megtakarítást a kutatók kivitelezés előtti vagy közbeni munkája, s hogy egy ésszerű, jóindulatú együttműködés milyen további előnyökkel járt mindkét oldalon. Ezeknek a példáknak a sorát bővíti a kötet végén közölt tíz tömör, szemléletes esettanulmány is, változatos hazai és erdélyi emléktípusok falkutatási eredményeit bemutatva. Hasonló, de részletesebben kifejtett, mindenképpen gazdag illusztrációs anyaggal, látványos (akár előtte-utána) képekkel kísért esettanulmányokból talán érdemes volna egyszer szerkeszteni egy olyan kisebb kiadványt is, mely célzottan a szűk szakmán kívüli, de a műemlékekkel kénytelen-kelletlen találkozó közönségnek – építészeknek, ingatlanfejlesztőknek, hatósági, hivatali munkatársaknak és döntéshozóknak szólna. Az akár csak digitális megjelenésű összeállításban nagyobb teret kaphatnának a jelen kötetből szinte teljesen hiányzó építészeti és falképre Restaurációs tapasztal-

talatok is. Így a jó együttműködések példája és a falkutatás módszereinek alapszintű megismerése talán az ő munkájukat is segítené, döntéseiket és hozzáállásukat a nagyobb közös jó felé irányíthatná.

A bemutatott tanulmánykötethez kapcsolódó szakmai konferencia csupán két héttel előzte meg a járványhelyzet okozta tavaszi országos lezárásokat. A Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete a kényszerű korlátozások ideje alatt sem szüneteltette tevékenységét: a műemlékvédelem ügyének országos képviselete mellett többek között online szakmai esteket szervezett. A munka tehát a nehézségek ellenére folyik tovább, és bátran bízhatunk benne, hogy a 2020-ban közreadott harmadik egyesületi tanulmánykötetet hamarosan újabb, hasonlóan magas színvonalú konferenciák és kötetek fogják követni.